

ФУНКЦІОНАЛЬНА НЕДОСКОНАЛІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ

FUNCTIONAL IMPERFECTION OF THE JUDICIARY SYSTEM IN UKRAINE: WAYS TO OVERCOME PROBLEM

Шаповал В.Д., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Лашко Є.Є., к.т.н.,
фахівець науково-дослідної частини
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Уманська А.О., асистент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Білявська Є.Р., студентка магістратури
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Висоцька А.Є., студентка магістратури
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Статтю присвячено проблемі функціональної недосконалості судової системи та пошуку шляхів подолання цієї проблеми. Автори визначають ключові виклики, що потребують невідкладного вирішення: несформованість органів судового врядування, дублювання їх функцій, надмірність повноважень, а також недосконалість інституту притягнення до відповідальності суддів; необхідність подолання кадрової кризи у судовій системі України й оптимізації існуючої мережі судів у контексті приведення її до нового адміністративно-територіального устрою; повільний розвиток електронного судочинства, цифровізації судового процесу, проблеми зі впровадженням Електронного суду та Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; доступ громадськості до судочинства; неналежне виконання та невиконання судових рішень, що набрали законної сили.

Про необхідність змін у системі виконання рішень і застосування кращих практик Європейського Союзу неодноразово наголошувалось як з боку Європейської Комісії, так і Комітету Міністрів Ради Європи. Зокрема, у 2020 році питання реформи системи виконання судових рішень було включено до умов Макрофінансової угоди між Європейським Союзом та Україною.

Запропоновані у роботі рішення цих проблем можуть бути досягнуті вчасно виключно за умови скоординованої та злагодженої роботи всіх залучених до реформування сторін. Убачаємо, що реалізація перелічених заходів вплине не тільки на зміну відповідного законодавства, але й на фактичне забезпечення ефективного функціонування органів у системі правосуддя в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

За результатами дослідження встановлено, що людиноцентричність, яка проявляється у спрощенні доступу людей до правосуддя й участі у судочинстві, оптимізація та цифровізація судочинства – є пріоритетними шляхами подолання зазначених проблем.

Ключові слова: функціональна недосконалість, судова система, кадри, оптимізація мережі судів, електронне судочинство, медіація, примусове виконання рішень.

The article is devoted to the problem of functional imperfection of the judicial system and the search for ways to overcome this problem. The authors determine key challenges that need urgent solutions: lack of formation of judicial administration bodies, duplication of their functions, excess of powers, as well as imperfection of the institution of bringing judges to justice; the need to overcome the personnel crisis in the judicial system of Ukraine and to optimize the existing of the court network in the context of bringing it to a new administrative and territorial system; slow development of electronic justice, digitization of the judicial process, problems with the implementation of the Electronic Court and the Unified Judicial Information and Telecommunication System; public access to justice; improper execution and non-execution of court decisions that have entered into legal force.

Both the European Commission and the Committee of Ministers of the Council of Europe have repeatedly emphasized the need for changes in the system of executing decisions and applying the best practices of the European Union. In particular, in 2020, the issue of the reform of the system of execution of court decisions was included in the terms of the Macro-Financial Agreement between the European Union and Ukraine.

Solutions to these problems proposed in the work can be achieved on time only under the condition of coordinated and harmonious work of all parties involved in the reform. We see that the implementation of listed measures will affect not only the change of the relevant legislation, but also the actual provision of effective functioning of bodies in the justice system under conditions of martial law and post-war reconstruction.

According to results of the research, it was established that people-centeredness, which is manifested in the simplification of people's access to justice and participation in judicial proceedings, optimization and digitalization of judicial proceedings, are priority ways of overcoming the mentioned problems.

Key words: functional imperfection, judicial system, personnel, optimization of the court network, electronic justice, mediation, forced execution of decisions.

В Україні на сьогодні рівень суспільної довіри до судової системи традиційно є дуже низьким. За результатами багатьох опитувань громадяни вважають судову реформу найбільш актуальним завданням, що постало перед країною, з успішних вирішенням якого можна говорити про підвищення довіри до суду зокрема, а також до органів державної влади загалом. Так, у жовтні 2020 року Центр

Разумкова провів соціологічне дослідження щодо ставлення громадян України до судів на замовлення Офісу Ради Європи в Україні [1]. За результатами опитування вдалося з'ясувати, що лише 1,7% українців повністю довіряють українським судам, позиції недовіри дотримуються 40,6% громадян. Інше дослідження, проведене Американською торговельною палатою у вересні 2021 року свідчить,

що в Україні система судоустрою створює перешкоду для вільного ведення бізнесу [2]. За даними Європейської Бізнес Асоціації за друге півріччя 2021 року, основною перешкодою, що затримує розвиток бізнесу в Україні є слабка судова система (твердження 87% опитаних) [3].

Результати цих досліджень є вельми значущими для розуміння ситуації, пов'язаної з судочинством в Україні. На сьогодні судова система потребує сталого розвитку й адаптації до умов воєнного стану. Варто відзначити, що саме судова реформа є одним з основних індикаторів оцінювання готовності України до подальшої інтеграції з Європейським Союзом. У своєму сумнозвісному зверненні упередень війни Володимир Путін заявив, що незалежних судів в Україні немає, а на вимогу Заходу київська влада віддала представникам міжнародних організацій переважне право відбору членів Вищої ради правосуддя (ВРП) і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) [4]. Це свідчить про те, що опосередковано успішні кроки в реформуванні судової системи стали однією з причин агресії, адже успішна судова реформа веде нас до насправді незалежної та добросовісної судової системи, яка стане гарантією демократичних перетворень України. Натомість Росії потрібна слабка, корумпована та неспроможна Україна, яку можна тримати під своєю повним контролем. Відомий історик Ярослав Грицак слушно наголошує, що судова реформа – наше завдання номер один, якщо хочемо перемогти у війні з ворогом [5].

Питанням реформування української судової системи займалися такі науковці, як: О. Антонюк, С. Балан, В. Бойко, Г. Бондар, Ю. Борова, В. Єгорова, І. Зеленко, М. Клодяжний, В. Кравчук, Л. Москвич, В. Назаров, В. Сердюк, В. Фальковський, О. Хотинська-Нор. Варто зазначити, що на сьогодні питання подальшого реформування судочинства потребують додаткового аналізу та пошуків негайних і дієвих механізмів їх реалізації [6].

Метою статті є аналіз функціональної недосконалості судової системи та визначення заходів щодо подолання цієї проблеми. Ключові виклики, що потребують вирішення, згрупуємо відповідно узагальненим сферам [7].

1. Несформованість органів, що забезпечують здійснення судами правосуддя, дублювання їх функцій, надмірність повноважень, а також недосконалість інституту притягнення до відповідальності суддів.

Першочерговим завданням убачаємо відновлення роботи ВРП, без повноважного складу якої неможливо сформулювати ВККСУ, від якої залежить поповнення суддівського корпусу професійними та добросовісними кадрами, а також Службу дисциплінарних інспекторів (СДІ), відсутність якої призводить до накопичення дисциплінарних скарг на дії суддів, які потребують розгляду та прийняття у визначені законом терміни відповідних рішень.

Позитивом Закону України (ЗУ) «Про судоустрій і статус судів» [8] є часткове зменшення впливу Президента України на формування судової гілки влади. Судді призначаються безстроково ВРП за підписом Президента. Утворення та ліквідація судів здійснюється на рівні законів, Президент втратив на це право. Проте варто проаналізувати також порядок формування ВРП. Відповідно до статті 5 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» [9] «Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятих – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою». На нашу думку, Президент України та Верховна Рада України мають бути усунені від формування Вищої ради правосуддя, що вможливило б уникнення неправомірних рішень судів і впливу на них різних

органів влади та посадових осіб. Часто саме відсутність політичної волі гальмує процеси модернізації органів у системі правосуддя.

Важливим кроком на шляху реформування має стати проведення функціонального аудиту повноважень органів та установ у системі правосуддя з метою усунення дублювання функцій і збалансування компетенцій, а також розроблення відповідних законодавчих змін. Зокрема, існує нагальна потреба у встановленні збалансованого взаємозв'язку між судовою та правоохоронною гілками влади [10]. Згідно із ЗУ «Про прокуратуру» [11] завданням прокуратури в Україні є представництво інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах. Таким чином, прокуратура відіграє дуже важливу роль на всіх стадіях кримінального процесу. Вона має бути незалежною від Президента й інших органів державної влади задля неупередженості роботи та формуватися на конкурентній основі. Важливою ознакою неупередженості кримінального процесу є незалежність слідства від прокуратури та поліції. Проте, наразі в Україні слідчі органи знаходяться у структурі Міністерства внутрішніх справ, яке і приймає нормативну базу для їх функціонування.

Запровадження ефективного інституту притягнення суддів до відповідальності є вкрай важливим питанням. Чинний закон «Про судоустрій і статус суддів» містить положення про можливість притягнення до відповідальності суддів за порушення норм процесуального законодавства та за корупційні правопорушення [8]. Водночас, процедура формування СДІ на виконання вимог законодавства не розпочата з незалежних від ВРП причин і конкурс на зайняття посад дисциплінарних інспекторів ще не оголошений.

2. Необхідність подолання кадрової кризи у судовій системі України й оптимізації існуючої мережі судів у контексті приведення її до нового адміністративно-територіального устрою.

Вирішенням зазначеної проблеми є заповнення штатних посад суддів у найбільш завантажених судах першої й апеляційної інстанції. Потрібно також оптимізувати процедури призначення та звільнення суддів. Питання вирівнювання судового навантаження, яке можливо здійснити шляхом реорганізації мережі судів, набуває нагального значення, бо з однієї сторони держава витрачає бюджетні кошти на утримання місцевих загальних судів із невеликим навантаженням і водночас не може забезпечити достатню кількість суддів у судах з надмірним навантаженням, що негативно відображається на можливості розгляду справ у розумні строки. Однак, навіть, за умови реорганізації за формулою «один окружний суд – один район» конституційне право людини на судовий захист не може бути обмежено [12].

3. Проблеми функціонування Електронного суду та Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС).

Вирішенням зазначеної проблеми є впровадження оновленої платформи процесуального документообігу в загальних і спеціалізованих судах, автоматизованої системи кадрового обліку суддів і працівників апаратів судів, підсистеми аналітики та статистики, що вимагає забезпечення судів засобами інформатизації згідно нормативів. Розширення функціональних можливостей Електронного суду вбачаємо за рахунок функціонування Єдиного державного реєстру судових рішень і Єдиного державного реєстру виконавчих документів у складі ЄСІТС, з урахуванням рекомендацій «Європейської комісії з ефективності правосуддя» [13]. Система має бути налагоджена на автоматизовану взаємодію з інформаційними ресурсами інших державних органів. Також важливо постійно підвищувати рівень обізнаності громадян про е-сервіси,

зокрема з метою запровадження додаткових джерел комунікації з учасниками судового процесу.

Варто також наголосити на проблемах функціонування Електронного суду в умовах воєнного стану. Так, на сьогодні не всі суди мають технічний зв'язок з підсистемою «Електронний суд», у зв'язку з чим неможливе повноцінне використання е-ресурсів. А найголовніше – це завдає суттєвої шкоди як правам сторін процесу, так і можливостям здійснення своїх обов'язків учасниками судового провадження: суддям, працівникам апарату суду тощо [19].

4. Доступ громадськості до судочинства.

Частина 3 статті 6 Цивільного процесуального кодексу України [14] передбачає можливість закритого судового розгляду справи з метою:

- запобігання розголошенню державної або іншої таємниці, яка охороняється законом;
- забезпечення таємниці усиновлення;
- запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі;
- розголошення відомостей, що принижують честь і гідність осіб, які беруть участь у справі.

Проте, зважаючи на невичерпність поняття «таємниці» та відсутність чіткого законодавчого визначення цього терміну безвідносно до її видів, суд може прийняти рішення щодо недопущення громадськості до розгляду практично будь-якої справи. Це ж стосується й господарського процесу (пункти 7–9 статті 8 Господарського процесуального кодексу України [15]) й адміністративного судочинства (пункт 8 статті 10 Кодексу адміністративного судочинства України [16]). Тому в сучасних реаліях української політико-правової системи варто передбачити повну заборону на будь-які обмеження доступу громадськості до всіх справ щодо правопорушень держслужбовців.

5. Неналежне виконання та невиконання судових рішень, що набрали законної сили.

Система виконання судових рішень в Україні характеризується своєю неспроможністю та бездіяльністю, навіть

наявність позитивного рішення суду ще зовсім не означає його виконання. Проте, виконання судового рішення має бути складовою частиною судового розгляду. Водночас, здійснене в Україні запровадження приватних виконавчих служб, вимагає жорсткіших вимог до приватних виконавців як окремих фізичних осіб. Та все ж виконання цілого ряду судових рішень залишається виключно прерогативою державної виконавчої служби (пункт 2 статті 5 ЗУ «Про виконавче провадження» [17]). Тому створення ефективної виконавчої служби є важливим завданням державотворення. Стимулювання ефективності діяльності державних виконавців можна здійснювати шляхом матеріального стимулювання у вигляді надання певних суттєвих премій у залежності від коефіцієнта ефективності виконаних судових рішень. Забезпечення функціонування системи примусового виконання судових рішень і рішень інших органів убачаємо з прийняттям законопроекту «Про примусове виконання рішень», доопрацьованого з урахуванням зауважень Міністерства юстиції [18].

Таким чином, проблема функціональної недосконалості судової системи в Україні була та залишається актуальною, адже ефективність роботи судових органів формує ставлення людей до власної держави, свідчить про її здатність захищати суспільні й особисті інтереси громадян, правомірно застосовуючи силу закону з дотриманням принципу загальної справедливості. Введення воєнного стану на всій території держави деякою мірою вплинуло на процеси відправлення правосуддя судами України, та це не має зупинити висхідне реформування. Рівень судочинства формує відповідний імідж держави на міжнародній арені, про що йдеться в умовах Макрофінансової угоди між Європейським Союзом та Україною. Системні заходи реформування сфери судочинства мають на меті подолати ключові виклики, що потребують невідкладного вирішення. Людиноцентричність, яка проявляється у спрощенні доступу людей до правосуддя й участі у судочинстві, оптимізація та цифровізація судочинства – є пріоритетними шляхами подолання зазначених проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ставлення громадян України до судової системи (9–14 жовтня 2020 року). Київ, 2020. URL: <https://rm.coe.int/zvitsud2020/1680a0c2d7> (дата звернення: 06.11.2022).
2. Presentation of Results: Ukraine Business Climate Survey. Post-Pandemic Horizon (September 21, 2021). Kyiv, 2021. URL: <https://www.facebook.com/events/171808905052700> (дата звернення: 06.11.2022).
3. Індекс інвестиційної привабливості України у 2021 році. (12 грудня 2021 року) Київ, 2021. URL: https://d3bgo1f9nr5vme.cloudfront.net/Production/Entities/Content/CmsFile/250/ua/cms_file.pdf (дата звернення: 06.11.2022).
4. Звернення Володимира Путіна «Про проведення «спеціальної воєнної операції». Москва, 2022. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843> (дата звернення: 06.11.2022).
5. Інтерв'ю спецпроєкту НАЗК «UKRAINE NOW. Візія майбутнього» Ярослава Грицака «Радикальні реформи – умова перемоги України». Київ, 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=chpakGY838&t=1s> (дата звернення: 06.11.2022).
6. Сім мифів про судову систему в Україні. Київ, 2022. URL: https://dejure.foundation/sim_mifiv_sudovou_reformy (дата звернення: 06.11.2022).
7. Проєкт Плану відновлення України. Київ, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 06.11.2022).
8. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
9. Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
10. Васечко, Л. О., Лашко, Є. Є. . Поняття системи правоохоронних органів: формування єдиного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 22–24.
11. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
12. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Київ, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
13. Report "European judicial systems – CEPEJ Evaluation report – 2022 Evaluation cycle (2020 data). (October 5, 2022). Strasbourg, 2022. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/special-file-report-european-judicial-systems-cepej-evaluation-report-2022-evaluation-cycle-2020-data?p_p_id=56_INSTANCE_Рес933уХ8хS5&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=2 (дата звернення: 06.11.2022).
14. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
15. Господарський процесуальний кодекс України. Закон від 06.11.1991 № 1798-XII. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 06.11.2022).
16. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 06.11.2022).

17. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. Київ, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 06.11.2022).

18. Проект Закону про примусове виконання рішень від 14.06.2021 № 5660. Київ, 2022. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72223 (дата звернення: 06.11.2022).

19. Електронне судочинство в період воєнного стану: очікування та реальність. Київ, 2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/242253-elektronne-sudochinstvo-v-period-voennogo-stanu-ochikuvannya-ta-realnist> (дата звернення: 06.11.2022).